

Bödő Krisztián: „Róna határja tágas és igen termékeny” – Besnyő, az ercsi uradalom egyik pusztája

Háttér

A Fejér vármegyében elterülő Szapáry-birtokot, az ercsi uradalmat a hagyomány szerint 1795-ben vette kezelésbe Joseph von Lilien báró,^[1] aki a Theresianumban elsajátított mezőgazdasági ismeretei és vállalkozói attitűdjei révén mintagazdasággá fejlesztette a 24 000 holdat kitevő majorságot.^[2] A sikert jól mutatja, hogy már a 19. század publicisztikai írásai sem mulasztották el magasztalni a Magyar Királyságban kivételesnek számító invenciózus vállalkozást.^[3]

A múlt század utolsó tizedében történt, hogy báró Lilien, a nagy mezőgazda, e megyének legszebb uradalmát, Ercsit [...] haszonbérbe vevé, s messzenéző tekintetével e megye gazdasági jobb jövődjének alapjait lerakta. Mind az, mi e megyében jelenleg fenn áll, e férfiú eszközléseire vihető vissza, s meg lehet ma is még téres legelők foglalnák el a szép rónaságok legnagyobb részét.^[4]

A fenti idézetből is kitűnik, hogy az ercsi uradalom fejlesztése – a rossz forrásadottságok ellenére – releváns téma, már csak azért is, mert e birtokracionalizáció nem állt meg a kiterjedt puszták határainál, hanem hatást gyakorolt a környező uradalmakra is, különösen igaz ez a Brunszvik Ferenc kezelése alatt álló martonvásári, illetve a József nádor birtokolta alcsúti jószágokra.^[5]

Lilien fejlesztései és céljai végső soron a neves mezőgazdász, Albrecht Thaer elveit tükrözik, melynek lényege, hogy az agrártermelésben is érvényesüljön a tőkés szemlélet, a profitorientáltság, s hogy a birtokos a megfelelő személyi apparátussal és anyagi ráfordítással nyereséget termelő mezőgazdasági üzemet hozzon létre.^[6] A földesúri és az úrbéres földek tagosítása, a legelők elkülönítése az ambiciózus báró legfontosabb feladatai közé tartozott, hiszen ezek tették lehetővé az önálló majorok létrehozását, amelyek egyaránt magukon viselték az extenzív és az intenzív gazdálkodás formáit, előbbit elsősorban azért, mert a napóleoni háborúk konjunkturális hatásai a gabonafélék kiterjedt művelését ösztönözték, ugyanakkor éppen az ebből származó bevétel biztosította a nagyobb tőke-és munkaigényű belterjes talajgazdálkodás kibontakozását.^[7] Az önálló majorok kialakítása nem történt és nem is történhetett egy időben, mivel a kiépítés, az eszközök beszerzése, a földek

előkészítése komoly anyagi ráfordítást igényelt Fejér vármegyében is, ahol „a múlt század végén még csak legelőkkal, gulyákkal s juhnyájakkal találkozhattunk. E béres pusztákat ez időben birkások birták haszonbérben, s a földesurak gazdaágaikkal mit sem törődtek.”^[8] A 18. században, amelyre az idézet utal, szintén ilyen birkás pusztá volt az ercsi uradalomhoz tartozó Besnyő is,^[9] amelynek 18-19. századi történetét, gazdasági szerepében bekövetkező változásait e tanulmány kívánja röviden nyomon követni.^[10]

A helyszín

Az ercsi uradalom Ercsi község központtal Fejér vármegyében, a legkevesebb települést magában foglaló Bicskei járásban helyezkedett el Batta község és Adony mezőváros között, két postastációra Buda városától a Duna jobb partján. Keletről a Duna partszakasza, északnyugatról a Baracskai közbirtokosság és Ráckeresztúr, nyugatról a Velencei közbirtokosság határolta. A termékeny táj nagy változatosságot mutat, hiszen löszös táblák, völgyközi platók és hordalékkúpfelszínek is megtalálhatók benne, a folyóvíz miatt pedig magaspartok is jellemzik.^[11] A víz elválaszthatatlan volt a lakosság életétől, de nemcsak a Duna, hanem egyéb vizek is befolyással voltak az uradalom életére, így például a Gerecsében eredő Váli-víz, amely Baracskán keresztül az ercsi uradalom területén áthaladva a nádas tavat táplálva, Iváncsa pusztánál torkollik a Dunába.^[12]

Az úthálózat a 18. században és a 19. század első harmadában sem volt megfelelő, hiszen a földutak egy-egy nagyobb esőzés vagy éppen a Duna kiáradása miatt könnyen járhatatlanná váltak. Az első katonai felmérés során, 1782-1785 között készített országleírás szerint a vármegye székhelyére, Székesfehérvárra Ercsiből földúton keresztül lehetett eljutni, az Adonyba vezető út pedig esőzés és áradás esetén járhatatlan volt, így az arra tartóknak a dombokon keresztül kerülőúton kellett megközelítenie a mezővárost.^[13] A vármegyében 1799-ben tizenkilenc fontosabb posta-, kereskedelmi és összekötő utat írtak össze, amelyből Ercsit a postaút Tétény és Dunaföldvár közötti szakasza érintette,^[14] amelynek legmostohább része éppen Érd és Ercsi között húzódott és az érdiek, (százhalom)battaiak, ercsiek gyakori karbantartási munkálatai ellenére sem állta ki a természet erőpróbáit.^[15]

Az uradalomhoz számos pusztá tartozott a 19. században: Göböljárás,^[16] Rácz-Szent Péter és Agg-Szent Péter, illetve a legdélebben, Adonytól északra fekvő Alsó-és Felső-Besnyő,^[17] amelyek közvetlen kapcsolatát a Dunával Iváncsa pusztá zárta el kelet felől. A terület ugyan vízhiányos, hiszen egyetlen jelentősebb folyó sem halad a földeken keresztül, a csekély talajvíz pedig a Váli-völgy felé szivárog, de a löszös mezősegi talaj és a tagolatlan felszín miatt megfelelő időjárási viszonyok mellett kiterjedt szántóföldi növénytermesztésre

igen alkalmasak e puszták.^[18]

Besnyő a 18. század első felében

Az Ercsi falut is birtokló Dombay család kihalása után elhagyatott pusztaként szállt a koronára Besnyő, amely aztán Ercsivel együtt Szapáry Péter kezére került III. Ferdinánd birtokadományozása révén 1650-ben,^[19] azonban tényleges hatalomváltás nem történt, hiszen ekkor a terület még török fennhatóság alatt állt, az elenyésző rác lakosságot pedig a roppant megterhelő kettős adóztatás sújtotta.^[20] A budai kamarai számvevőség a 17. század végén a falvak bevétele kapcsán készített egy összeírást, amely Besnyő (Besnyő) területét 26 egész-és 14 féltelkre becsüli, legelőjét pedig 600 birka legeltetésére tartotta alkalmasnak.^[21] Lakosságszámról vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre a török kiűzését, illetve a Rákóczi szabadságharcot követő időszakokból sem,^[22] azonban Besnyőnek nem sikerült falu rangjára emelkednie, a 18-19. században mindvégig jogok és privilégiumok nélküli pusztaként szerepel az összeírásokban.^[23]

A terület pontos elhelyezkedése és neve a 17. század végén és a 18. század első felében nem egyértelmű, azonban az 1750-es években lefolytatott határvizsgálatok során keletkezett tanúkihallgatások írásos iratanyaga éppen erre vonatkozóan nyújt támpontokat. A falu eredeti neve a török időkben Széplak volt, de az *Ercsi Uraság meg tiltotta volna, ne hívattassék Széplaknak, hanem Besnyőnek, mert aki Széplaknak hívja, fogja a nyelvét elmecezteti az Groff eő nagysága*.^[24] A kettős adóztatás réme mellett az állandó háborúk, a forspont és a Duna áradásai miatt a lakosság elhagyta az akkor még közvetlen vízparti kapcsolattal bíró falut és nyugati irányba vándorolt tovább, ahogy azt több tanú is egyhangúlag idézte fel az 1757-es tanúkihallgatás alkalmával:

[a]z öregektől hallotta, hogy a mult török háboruban elsőben Besnyői falu volt a Duna mellett, hol most a Besnyői vendég fogado vagyon, és onnét a török és katona járás külletett Besnyeieknek ki az hegyre menni, s a kettős halomnak egyikéhez, melly föl részről vagyon szállottak, és ott meg telepedtek. Ezen kettős halomnak lévő helyről ismét túlabb mentek, hol az Ercsieknak a mostani szállásaik vagynak, azon okbul, hogy az Török és a katonaság az forspontozás miatt az utat arra csinálta [értsd követték őket – kiemelés tőlem B.K.].^[25]

A széplakiak (vagy besnyőiek) az iváncsai, szabolcsi, nyéki pusztákkal közrefogott területen vándoroltak, de a megpróbáltatások elől nem tudtak elmenekülni, amely nyilvánvalóan hozzájárult ahhoz, hogy a 18. század elejére a katolikus rác lakossággal bíró település

elnéptelenedett, templom és reprezentációs épület nem állt itt, gazdasági épületei közül elhagyatott borozót, mészárszéket és egy malmot jegyeztek fel, amelynek rendes vize nem volt.^[26]

A Szapáryak hiába bírták Besnyőt a 17. század közepétől, tényleges befolyást, gazdaságra vonatkozó elképzeléseket a török kiűzéséig érvényesíteni sem tudtak volna, ráadásul a Fejér vármegyében lévő jószágok mind távol estek a família központjától, a mai Szlovénia területén található Muraszombattól.^[27] Gazdasági kontextusban kulcsfontosságú forrásunk egy 1733. évi uradalmi összeírás, amely az ercsi jószág bevételeit tartalmazza. Ebben a lajstromban szerepel Besnyő pusztája is, amelyet a baracskai Szűcs család 50 forintért bérelt birkás legelőként. Korizmic László^[28] a Mezei gazdaság könyve című munkájában utal arra, hogy 1736-ból, 1737-ből és 1738-ból is látott eredeti számadást, amelyet Szapáry Péter számára készített az uradalom tisztartója, Vucskics Miklós. E számadások szerint a besnyői pusztára árendája ezekben az években is 50 forintot tett ki,^[29] amely jól jelzi a föld értéktelenségét, hiszen, ha figyelembe vesszük, hogy kb. 5000-6000 hold nagyságú területről van szó, akkor az holdanként kevesebb mint egy forint bevételt jelent az uradalomnak.^[30]

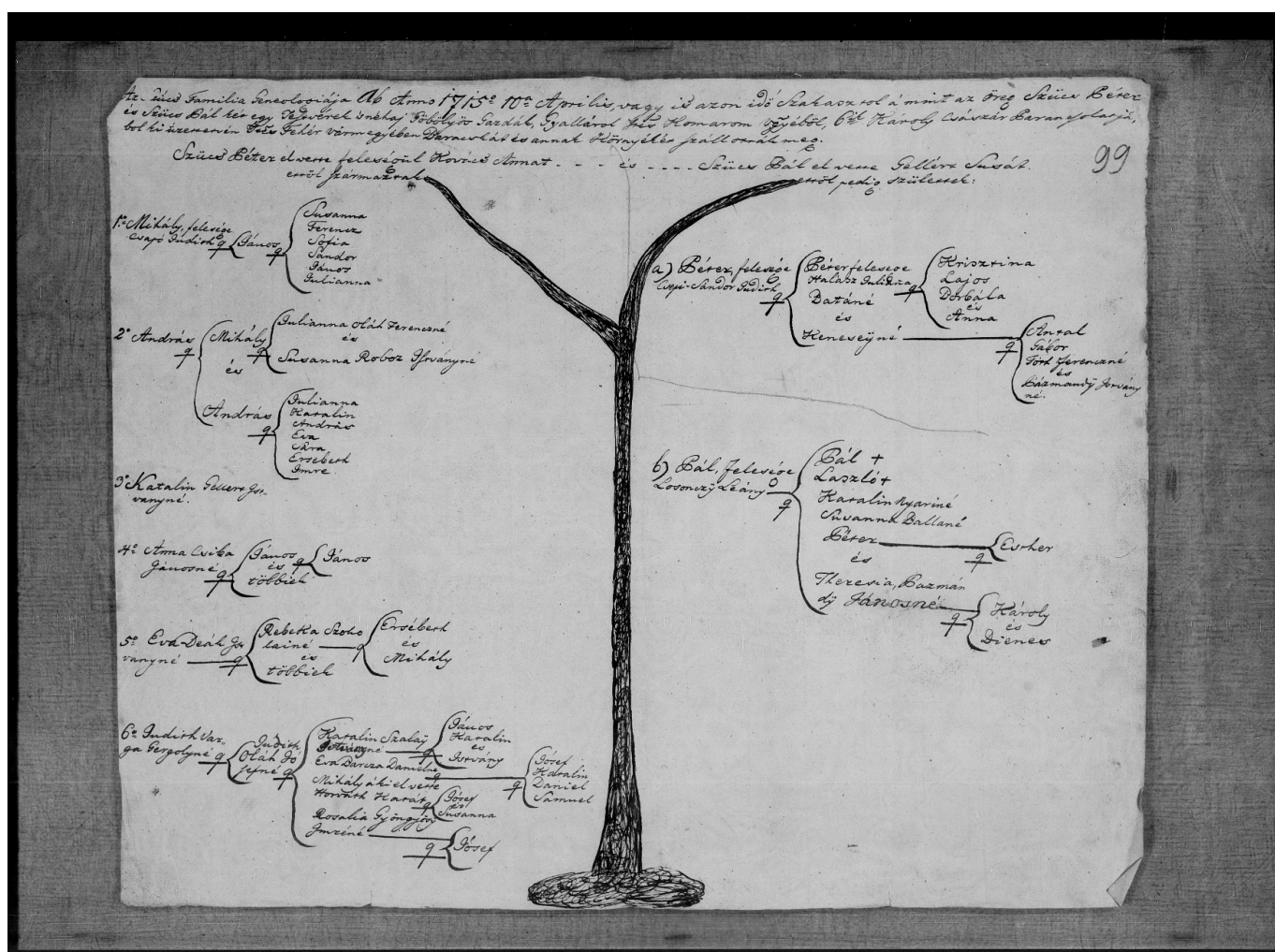
Szűcs Péter és Szűcs Pál a 18. század elején Komárom vármegyéből érkeztek Fejér vármegyébe, a család központja Baracskában volt, de a „bevált” kishemesi vagyongyarapítási stratégiát alkalmazva további földeket vettek haszonbérbe a környező uradalmakban (Baracska mellett még Iváncsa, Jégháza, Besnyő),^[31] s azokon göbolyös (marhás) és birkás gazdákként tevékenykedtek,^[32] a terület intenzív szántóművelésére ilyen keretek között természetesen nem került sor. Minthogy a földesúr és Szűcs Péter között kötött szerződés nem maradt fenn egyik család iratai között sem, így a bérbeadás további elemeit nem ismerjük.^[33]

bevétel neve	bevétel összege
A közösség adója	100 forint
A sörfőző ház haszonbérlete	20 forint
A bolt haszonbérlete	5 forint
Rácz-Szent Péteri pusztára legelőként való árendálása	40 forint
A közösség árendája	27 forint 50 krajcár
Besnyői pusztára legelőként való árendálása	50 forint
összesen	242 forint 50 krajcár

1. táblázat Az ercsi uradalom bevételei 1733-ban^[34]

Besnyő a 18. század második felében

Szapáry Péter a hatalmas kiterjedésű legelőterületet 1773-ban több egységre (*plaga*) osztotta Petrás Márton,^[35] Petrás Pál,^[36] Loninger Mihály,^[37] Redl Pál^[38] és Szűcs Pál^[39] között, s az uradalom számukra ugyanolyan mintát követő szerződést (*contractus*) írt. Minden területi egységet a szokásos módon tizenkét évre bocsájtotta haszonbérbe a földesúr, s ezt a tizenkét évet csupán „a jószomszédi harmónia” megszegése esetén rövidítette meg azzal, hogy más kezére juttatta a földet. A családi iratanyagokban megőrzött rövid szerződések nem térnek ki a fizetési kötelezettségekre, csupán meghatározza, hogy évente két részletben kell az összeget az ercsi uradalom kasszájába befizetni,^[40] jóllehet a Szűcs Pállal kötött szerződésnek további egy példánya is fennmaradt, amely szerint a terület éves haszonbérleti díja 1230 forint, valószínűleg a többi bérlemény esetén is hasonló összegről lehetett szó. Az egyes egységek birkás legelőként való alkalmazása mellett megjelent a nyomásos gazdálkodás is, amit kifejezetten a földesúr kötött ki a szerződésben.^[41]

1. kép A besnyői pusztán egy részén évtizedekig gazdálkodó baracskai Szűcs család genealógiája^[42]

A prédiumból 1773-ban szintén részt kapó Petrás család birtokgazdálkodásáról pontosabb képet kapunk egy 1784-ből származó inventáriumból, amelyben a „*vén bolond*” Petrás Pál ingó és ingatlan vagyonát írták össze. Intenzív gazdálkodásra és birtokszervezésre utalnak az alacsony költségigénnyel felépített, sárból (vályogból) készült épületek, úgy mint – a kétszobás lakóházat nem számítva – a sütőház, az állatállomány tartását szolgáló különböző istállók és a kétszobás, kéménnyel ellátott birkás ház, illetve a szerszámok és betakarított javak tárolására szolgáló pincék és padlások. A szántóföldi növénytermesztést nemcsak az egyszerű gépek és szerszámok, de a tárolókban felhalmozott gabonanövények (búza, rozs, árpa, kukorica stb.)^[43] és a szérűskerteken lévő kazalok is igazolják.^[44]

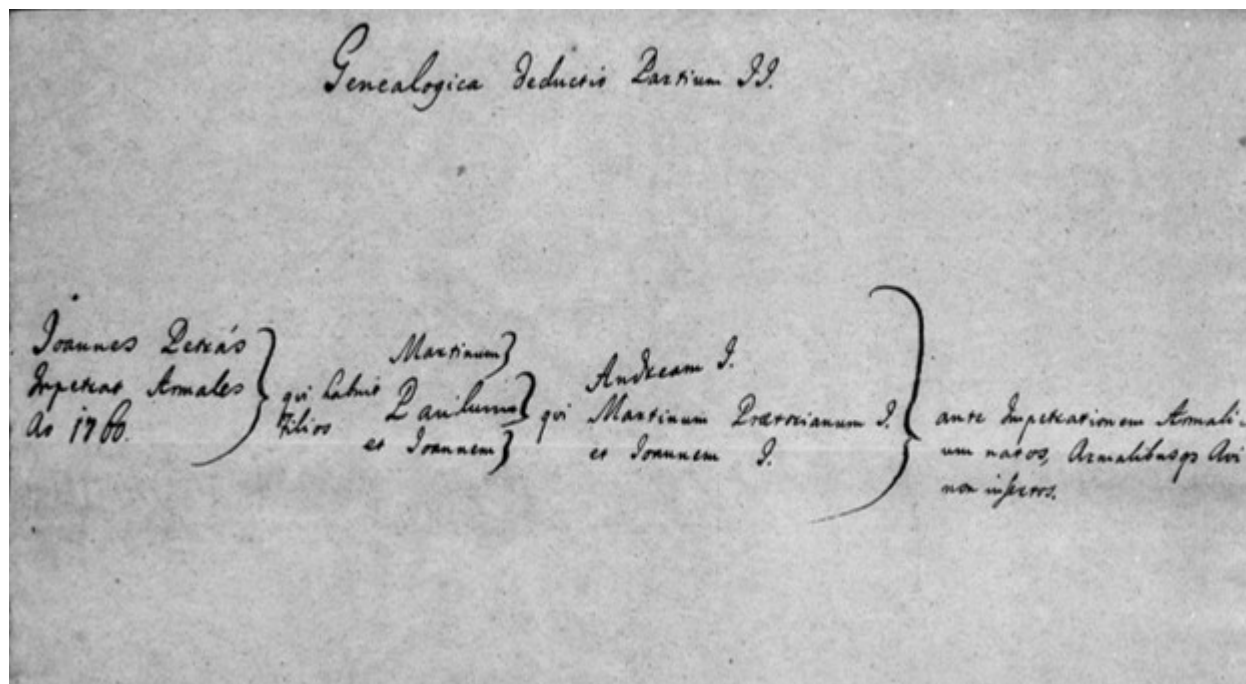
Petrás Pál ingó és ingatlan javai, 1784

pince	kilenc darab különféle edény
ház	három ruhás láda, három almárium, három szék, rézóra, két asztal, tálak és evőeszközök
lisztes kamra	három lombár, hét hordó, tányérok és edények
padlás	különféle élelmiszerek
kukoricapadlás	mezőgazdasági eszközökhöz való kerekek, rosta, csutkás kukorica, árpa, zab
faragóműhely	fúrók, vésők, fogók, fejszék, szerszám-és épületfa
udvar	deszkák, talicska, hat vasabroncsos hordó, két faabroncsos hordó, két csöbör, kapa, ásó, lapát, fejsze, ölfa
granárium	liszt, korpa, bükköny, tiszta búza, rozsos búza, rozs, árpa, két gereblye
szérűskertek	három szénaboglya, moharkazal, zaboszttag, rozsoszttag, búzaoszttag, három árpaszalma kazal, négy búzaszalma kazal
épületek	sárból épített kétszobás ház, egy kiskamra, egy nagykamra, sütőház, birkás ház két szobával, rozzant kocsmaház pincével, cselédkunyhók, sárból épített granárium két padlással, száz ökörnek való istálló, négy lóra való sárból épített istálló, egy istálló deszkapadlással, tej-és zöldségtartó kamra padlás nélkül, pince, faragóház, baromfiól, disznóól
állatállomány	2785 juh, 96 jármos ökör, 152 gulyás marha, 7 kocsis ló, 50 sertés,
szerszámok, eszközök	8 szekér, 18 eke, 4 kocsi, egy vasborona, 5 szántóvas, egy szénametsző vas

2. táblázat Petrás Pál inventáriumának kivonata

A terület sokat őrzött meg „eredeti” állattartó profiljából is, amelyre az elterülő füves pusztá

kifejezetten alkalmas volt. Legnagyobb számban juhokat tartottak, azon belül a kosok (1775 db), ürök (631 db) és az egyéves bárányok (329 darab) adták az állomány gerincét. Ezeknek gyapja számottevő bevételt hozhatott. A marhaállomány 248 darabból állt, amelynek közel 39%-át földműves munkákra használták fel jármos ökörként, míg a fennmaradó gulyás marhák közül fiatal borjú vagy üsző 46%-ot tett ki, míg az idősebb üszők 31%-ot. A fejős tehenek csupán az állomány 8%-át tették ki, így komolyabb tejgazdaságról nem lehetett szó. A sertések száma 50 darab volt, drága fenntartásuk miatt a lovakból volt a legkevesebb, hat darab a kocsisoknak rendelve.^[45]

2. kép A Petrás család nemességvizsgálatához készült genealógia^[46]

A 1773-ban bérleményi viszonyba került családok nemesi iratai között csak a Petrás családnál jelenik meg Besnyő, a Szűcs, a Redl és a Loninger család iratanyaga sem tartalmaz arra vonatkozó adalékokat, hogy a 1780-as évektől bármilyen kontextusban (gazdasági, jogi, alkalmazotti) is kapcsolódnának Besnyőhöz. A 18. század végén, II. József által elrendelt első katonai felméréshez készített térképen már Alsó-Besnyő és Felső-Besnyő van feltüntetve, de mivel falu rangjára egyik sem emelkedett, így az országleírás csupán Ercsihez tartozó prédiumpként tartja azokat számon.^[47] Feltételezhetjük, hogy mindkét területen a Petrás család vált és maradt is érdekelt. Petrás Pál fentebb részletezett vagyona és a hozzá készült testamentum körül kibontakozó jogi viták során egyes dokumentumok keltezésénél 1785-ben már Felső-Besnyő szerepel,^[48] míg egy 1813-re datált dokumentum azt jegyzi meg, hogy Petrás András immár negyven éve vezeti az alsó-besnyői gazdaságot.^[49] A hatalmas puszta kettéválásához a családi indíttatások mellett nyilvánvalóan az 1773-as évhez köthető, szerződéseken rögzített területi felosztások is hozzájárultak.

3. kép Az ercsi uradalom déli része az első katonai felmérés során készült térképen

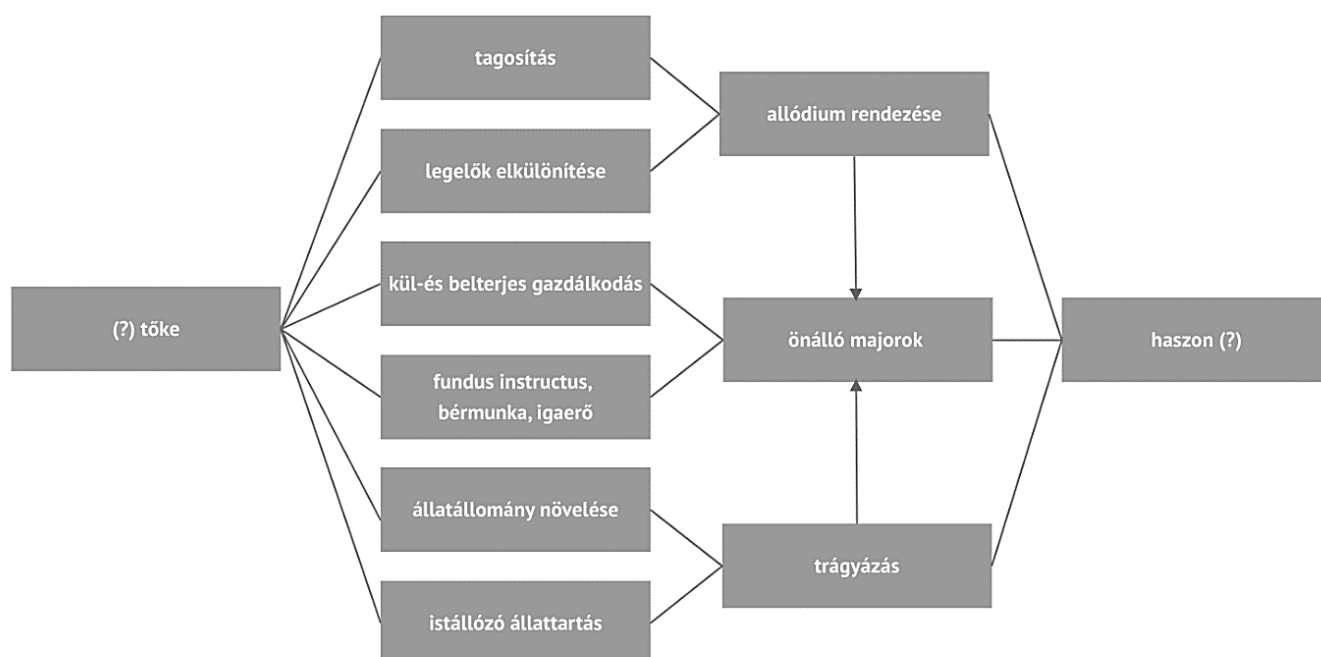
Besnyő a 19. század első harmadában

A fentebb említett Petrás András 1811 április 6-án kötött új bérleti szerződést gróf Szapáry Jánossal: „[...] a nevezett Alsó-Besnyő puszta, amit sok éve árendás címén tartottam, 1803 óta azonban már kezesként bírom, amely igazgatásom alatt fáradhatatlan szorgalmam révén gyarapszik [...]”.^[50] A megújított, tíz évre szóló haszonbérlemény éves díja 12 000 forint volt, de a szerződés kitér arra is, hogy Petrás András az elmúlt években 87 246 forint értékben végzett fejlesztéseket,^[51] de a konkrét инвестиciókat nem jegyezték le, ahogy elveszett az 1813-ban megírt testamentumhoz rendelt ingó és ingatlan vagyonok lajstroma is.^[52]

Lilien báró érkezése Ercsibe nem jelentette rögtön az összes puszta egyidejű haszonvételezését, hiszen egyrészt meg kellett várni az érvényben lévő szerződések lejártát, másrészt pedig az okszerű gazdálkodás kialakítása csupán fokozatosan volt megvalósítható.^[53] Arról, hogy Lilien mikor vette kézbe Felső-Besnyőt, nincs pontos tudomásunk, de utoljára 1798-ban szerepel az anyakönyvi kivonatokban egy bizonyos Grosi

Gáborhoz kapcsolva, akinek állapotához a pap azt jegyezte fel, hogy „Dni Arendatoris Főlső-Besnyőnsis”^[54] volt. Alsó-Besnyő ennél pontosabban határozható be. Petrás András neve utoljára 1821-ben szerepel a nemesi összeírásokban, Lilien pedig egy 1823-ban publikált írásában utal arra, hogy: „[e]gy ötödik gazdaság 2700 holdat tesz ki. Abból kifolyólag, hogy ez korábban bérbe volt adva és én személy szerint elsőként csak két éve vettem a saját kezelésembe Ez a gazdaság egészen eddig nem kerülhetett ez én elgondolásom szerinti művelésre.”^[55] Ezzel egybevág az is, hogy Szapáry János tíz évre adta bérbe Petrásnak a pusztát, ezt követően a báró vette át.

Lilien az uradalomba integrálta a pusztákat, önálló majorokká alakítva azokat. Alsó-és Felső-Besnyőt is három különálló „zónára” osztotta. A külső zónában huszonnégy osztagból álló váltógazdálkodást folytattak, egy-egy osztag kb. 80 holdat tett ki és itt döntően gabonaféléket termesztettek (árpa, zab, búza, kukorica), de az ugar nem szűnt meg, hiszen az uradalom nem lett volna képes ekkora területet trágyával ellátni, így egy osztag három évig birkalegelőként funkcionált. Ez a külső rész az egész pusztagazdaság (*Prädial-Wirtschaft*) 70%-át tette ki.^[56] A középső zónába eső földeket tizenhat osztagra osztotta fel a báró, mindegyik osztag kb. 12 holdat tett ki, ami a teljes majorgazdaság 7%-át jelentette, de ez jóval intenzívebb művelés alatt állt, mint a külső egység, hiszen az uradalom fokozatosan növekvő állatállománya révén az osztagok egy részét el tudták látni trágyával. Éppen a trágyázás biztosítása miatt szükségszerű volt a takarmánynövények termesztése, ami döntően ebben a „belső zónában” valósult meg: lucerna, bükköny, burgundi répa, török kukorica és burgonya (*frühe Erdäpfel, gemeine Erdäpfel*).^[57]

1. ábra Lilien reformjainak egyszerűsített ábrája

A belső majorban is érvényesült a téri központosítás elve. Bár az uradalom területén több, az úrbéres legelőktől elkülönített földesúri legelő (*pascuum dominalis*) is működött, az egyes pusztamajorok belső területén is alakítottak ki legelőket, hogy rosszabb idő esetén az akolhoz közel is lehetőség legyen a legeltetésre.^[58] Az itt felállított épületek alacsony költségvetéssel vályogból, a tetőszerkezet tűzvédelmi szempontból roppant veszélyes nádból készült, de Lilien ezeket egymástól akkora távolságra helyeztette el, hogy a tűz ne terjedjen át egyik gazdasági épületről a másikra. A tisztilakkal szemben állt a magtár (*granarium*), egyik oldalról a hajdúk és a kocsisok lakhelye, másik oldalról a lóistálló állt, ezzel mintegy tökéletes négyzetes elrendezés jött létre. Ettől távolabb volt a béresek lakrésze, az ökröistálló és a szekérszín, a juhászok lakrésze és a juhakol szintén külön egységet alkottak.^[59] Bár az épületek leírása az ercsi uradalomban évekig szolgáló Korizmics Lászlótól származik, érdemes megjegyezni, hogy a második katonai felmérés során készített térképen jól kivehetőek a lilieni rendezés alapjai.^[60]

4. kép Felső-Besnyő belmajora a második katonai felmérés során készített térképen

A besnyői puszták integrálása magával vonta az uradalmi alkalmazottak megjelenését is. A „fehérgalléros” hivatali (*officialis*) tisztektől élesen elváltak a gazdaságirányítás gyakorlati ellátói és a mezőgazdasági-üzemi egységek őrzői, felügyelői. Feladatukat és számukat illetően a báró pontos adatokat közöl. A majorra fejlesztett pusztákon, így Felső-és Alsó-Besnyőn is egy-egy kasznár dolgozott.^[61] Alájuk tartoztak az ispánok (*spanus*), akik gyakran a parasztok közül kerültek ki, amelyet elsősorban a mezőgazdasági életben, munkában szerzett tapasztalatok indokoltak, hiszen a gazdasági munkálatokat közvetlenül ők irányították,^[62] az uradalom pedig részletes útmutatót, szabályokat fogalmazott meg, így például azt is, hogy a pusztabéli ispánok: „[a]z ökrös szekereknek kenése az Uradalom Teremesztményéből készített Kalamászal való éles megparantsoltatott.”^[63] A

pusztagazdaságokban a kiterjedt, extenzív növénytermesztés miatt három-három ispán dolgozott.^[64]

A gazdaságirányítás alatt helyezkedtek el a rendészeti feladatot ellátó szolgák, akiknek változatos elnevezései között szerepel az anyakönyvekben *hajdo*, *obequitator* (kerülő), *satrapa*, *custos campi*, *custos agror*, *csősz*. A leggyakrabban a *hajdo* vagy *hajdonis* szerepel. Minthogy az ercsi major *fundus instructus* tekintetében a leginkább felszerelt, így ott négy, míg a külső gazdaságokban két-két *kerülő* vigyázta a rendet, illetve hajtotta munkára a jobbágyokat.^[65] Egy-egy ilyen művelés alá vont praedium kiterjedése megközelítette a 2700-3000 holdat, így felmerül a kérdés, hogy elegendő-e mindösszesen két rendészeti személyt alkalmazni, hiszen racionálisnak tűnhet, hogy minél nagyobb a major, annál több felvigyázót rendel ki az uraság. De ez nem itt állja meg a helyét minden esetben, hiszen azokban az uradalmakban, ahol a tagosítás végbement, ott kevesebb konfliktusra került sor a jobbágyokkal, akik gyakran nem tartották be a kijelölt határokat.^[66]

Összegzés

A tanulmány célja az volt, hogy kísérletet tegyen egy forráshiányos pusztá történetének és funkcióváltásainak felvázolására. Míg Besnyő a 18. század elején a török háborúk hatása miatt egy elnéptelendett terület volt, addig a század második felében a földesúr, Szapáry Péter gazdasági céljainak megfelelően birkás legelőként hasznosult kisnemesi családok kezén, a század végére pedig egyértelműen kimutatható, hogy a Petrás família birtokgazdálkodása alatt egyszerű gazdasági épületek és mezőgazdasági eszközök invesztálása mellett a pusztá túllépett a legelőként való hasznosuláson és kezdetét vette a szántóföldi növénytermesztés. A 19. század első harmadában pedig a teljes uradalom egyedüli haszonbérelőjévé váló Joseph von Lilien báró az okszerű gazdálkodás elvei mentén önálló majorokká fejlesztette Felső-és Alsó-Besnyőt, mely fejlesztések a későbbi évtizedekben is kimutathatóak.

Bibliográfia

Felhasznált szakirodalom

Claude André Donatello – Cseh Géza – Pozsonyi József: *A muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család története*, Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Tiszántúli Történész Társaság, 2007.

Dvorzsák János (szerk.): *Magyarország helységnévtára 1.*, Budapest, Havi Füzetek, 1885.

Eperjessy Kálmán: Fejér megye katonai leírása II. József korában, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér Megyei Történeti Évkönyv A Fejér megyei Levéltár Évkönyve, 11.*, Székesfehérvár, 1977, 119-160.

Fényes Elek: *Magyarország, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*, Pest, Trattner-Károlyi Könyvnyomó-Intézete, 1841-1844.

Hetényi István: Besnyő, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér megyei történeti évkönyv A Fejér Megyei Levéltár Évkönyve 14.*, Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1980, 151-168.

Hetényi István: Ercsi, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér Megyei Történeti Évkönyv A Fejér Megyei Levéltár Évkönyve 16.*, Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1985, 69-128.

Kállay István: *A magyarországi birtokkormányzat 1711-1848*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

Károly János: *Fejér vármegye története 1.* Székesfehérvár, 1896.

Katus László: *A modern Magyarország születése.* Pécs, Kronosz, 2012.

Korizmicz László – Benkő Dániel – Morócz István: *Mezei gazdaság könyve. I. kötet. Stephens Henry The Book of the Farm című munkája nyomán*, Pest, Nyomtatott Herz Jánosnál, 1855.

Mérei Gyula: *Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon 1790-1848*, Budapest, Teleki Pál Tudományos Intézet, 1948.

Orosz István: Albrecht Thaer és a „racionális” mezőgazdaság, in, Orosz István-Tokody Gyula (szerk.): *Egyetemes történeti tanulmányok 12.*, Debrecen, 1978, 139-155.

Ráth Károly: *A Győr vármegyei hódoltságról. In: Magyar Történelmi Tár, 1. sorozat 7. kötet*, Pest, A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottmánya, 1860.

Schneider Miklós: *Fejérmegyei nemes családok*, Székesfehérvár, Csitáry G. Jenő könyvnyomdája, 1935.

Török János: *Alcsúth gazdasági tekintetben*, Buda, A Magyar Királyi Egyetem, 1841.

Vályi András: *Magyar országnak leírása 1.*, Buda, 1796.

Felhasznált folyóiratok

André, Christian Karl (szerk.): *Ökonomische Neuigkeiten und Verhandlungen*. 45. szám, 1823. 349-359.

Demeter Zsófia: Emlékezés Korizmics Lászlóra, *Honismeret*, 25. évf., 2001/5, 40-42.

Korizmics László: Kirándulás Fejérmegyébe, *Gazdasági Lapok*, V.évf., 30. szám, 1853. július 24., 351-353.

Kökényesi Zsolt: „A nemesi erények műhelye” A Collégium Theresianum mint lovagi akadémia, *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. évf., 2013/1, 134-148.

Kökényesi Zsolt: A tudomány és a nyilvánosság kapcsolata egy nemesi akadémia példáján. A bécsi Theresianum reprezentációja a 18. században, *Világtörténet*, 34. évf., 2012/1-2, 35-68.

Felhasznált levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Fejér megyei levéltára

HU-MNL-FML-IV.A. 73. – Acta Locorum (AL) Ercsi

HU-MNL-FML-IV.A. 73. – Acta Locorum (AL) Besnyő

HU-MNL-FML-IV.A. 73. – Acta Locorum (AL) Iváncsa

HU-MNL-FML-IV.3.c – Fejér vármegye közgyűlésének iratai

HU-MNL-FML-IV.72.c – Fejér vármegye nemességének iratai

HU-MNL-FML-XII. 18. – A Petrás család iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MOL Militärische Beschreibung von Hungarn, Coll. XIII. Sect. 21-24

MNL OL A, Magyar kancelláriai levéltár

Hivatkozások

1. A szakirodalomban egyöntetűen 1795 szerepel arra vonatkozóan, hogy mikor vette át a birtokot Lilien apósától, Szapáry Péter gróftól. Ez az évszám Korizmics László révén került a köztudatba, aki fiatal korában kasznárnaként dolgozott az uradalomban. 1855-ben többedmagával adta ki a Mezei Gazdaság könyve című könyvet, amelyben kulcsfontosságú információt közöl az uradalom jellemzőiről, s köztük szerepel az 1795-ös évszám is. Ezt az évszámot nem áll módunkban forrásokkal igazolni, azonban elvetni sincs okunk. Lilien már az 1780-as évek végén levelezett apósával az uradalom fejlesztéséről, az 1790-es évek második felében pedig a keresztelési anyakönyvi kivonatok igazolják, hogy Lilien báró családja adott esetben keresztszülőséget vállalt a helyi előjárók gyermekeinél. ↑
2. Lilien 1760-tól 1771-ig élt és tanult a bécsi császári és királyi Theresianumban (*Collegium Theresianum*), ahol nemcsak a nemesi erények és különböző stúdiumok elsajátítását várták el tőle, hanem a felvilágosult abszolutizmus jegyében azt is, hogy az állam számára hasznossá váljon, az elitnek azon tagjává, aki a haza (*Vaterland*) előmozdítására törekszik. Kökényesi Zsolt: „A nemesi erények műhelye” A Collégium Theresianum mint lovagi akadémia, *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. évf., 2013/1, 135–137. Az intézet falai között az 1760-as évektől kezdett kibontakozni a mezőgazdaságtan (*Landwirtschaftslehre*), amelynek sikerességét szolgálta az ehhez létrehozott gazdasági-botanikus kert is. Feltételezhetjük, hogy ez a tudományág hatott bárónk későbbi tevékenységére. Kökényesi Zsolt: A tudomány és a nyilvánosság kapcsolata egy nemesi akadémia példáján. A bécsi Theresianum reprezentációja a 18. században, *Világtörténet*, 34. évf., 2012/1-2, 46–47. ↑
3. Az ercsi uradalom legbővebb ismertetését ld.: Mérei Gyula: *Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon*, Budapest, Teleki Pál Tudományos Intézet, 1948, 50–53. ↑
4. Korizmics László: Kirándulás Fejérmegyébe, *Gazdasági Lapok*, V.évf., 30. szám, 1853. július 24., 351. ↑
5. Károly János: *Fejér vármegye története 1.*, Székesfehérvár, 1896, 521. ↑
6. Orosz István: Albrecht Thaer és a „racionális” mezőgazdaság, in, Orosz István-Tokody Gyula (szerk.): *Egyetemes történeti tanulmányok 12.*, Debrecen, 1978, 144. ↑
7. Katus László: *A modern Magyarország születése*, Pécs, Kronosz, 2012, 142–146. ↑
8. Korizmics: *Kirándulás Fejérmegyébe*, 351. ↑

9. A Magyar Királyságban több Besnyő, illetve Besenyő nevű falu és pusztá is volt a 18-19. században. Ezeket részletesen ld.: Vályi András: Magyar országnak leírása 1. Buda, 1796, 196-197. A tanulmány címében szereplő Besnyő alatt itt Felső és Alsó Besnyő pusztákat értjük, amelyek csupán részei a mai Besnyő településnek. Hetényi István: Besnyő, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér megyei történeti évkönyv A Fejér Megyei Levéltár Évkönyve 14.*, Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1980, 151, 161. ↑
10. Fényes Elek címben megjelölt idézete Felső-Besnyőre vonatkozik. Fényes Elek: *Magyarország, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*, Pest, Trattner-Károlyi Könyvnyomó-Intézete, 1841-1844, 101. ↑
11. Hetényi István: Ercsi, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér Megyei Történeti Évkönyv A Fejér Megyei Levéltár Évkönyve 16.*, Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1985, 69. ↑
12. Károly János: *Fejér vármegye története 1.*, Székesfehérvár, 1896, 19. ↑
13. MOL Militärische Beschreibung von Hungarn, Coll. XIII. Sect. 21-24. Az országleírásról részletesen ld.: Eperjessy Kálmán: *Fejér megye katonai leírása II. József korában*, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér Megyei Történeti Évkönyv A Fejér megyei Levéltár Évkönyve, 11.*, Székesfehérvár, 1977, 121-162. ↑
14. HU-MNL-FML-IV.3.c 1799. feb. 16-án folyt. közgyűlés, 16. számú irat ↑
15. Például 1822-ben, amikor a hóolvadás tette járhatatlanná a Budára vezető postautat, amely azért is volt hátrány, mert az ercsi jobbágyság egyik bevételi lehetősége volt, hogy a kenyert vittek fel Budára. HU-MNL-FML-IV.3.c. 1822. júl. 8-én folyt. közgyűlés, 122. számú irat. A 1830-as évek végén a központi hatalom is felismerte, hogy a paraszti rétegek nem terhelhetők a megyei utak karbantartásával, így bizonyos távolságonként útigazgatók kirendelésére született javaslat. HU-MNL-FML-IV.3.c 1838. máj. 25-én folyt. közgyűlés, 799. számú irat. ↑
16. Fejér vármegyében az alcsúti uradalomhoz is tartozott egy szintén Göböljárás nevű pusztá. Dvorzsák János (szerk.): *Magyarország helységnévtára 1.*, Budapest, Havi Füzetek, 1885, 175. ↑
17. A puszták teljes megyei összeírását ld.: HU-MNL-FML-IV.3.c 1841. okt. 23-án folyt. közgyűlés, 4242. számú irat. Létezett az uradalomban egy Kisbesnyő nevet viselő pusztá is, azonban itt nem folytattak földművelést, hanem a közösség legelőjétől szigorúan elkülönített urasági legelő (pascuum dominalis) volt, amelyen egy 1814. évi vízrajzi térkép alapján 'L' alakú birkaakol is létesült. ld.: S12 – Div. XIII. – No.429. ↑
18. Hetényi: *Besnyő*, 152. ↑
19. OL. Kancelláriai Lt. A. 35. Conceptus exped. 1650. n. 241. ↑
20. A keresztény földesúrnak egy karmazsin színű vörös bőrből varrt csizmát kellett fizetniük, a töröknek pedig fejpénz kellett fizetniük. Besnyő pozícióját jól jelzi, hogy Ercsi falunak jóval magasabb adókötelezettsége volt mindkét fél felé, hiszen Szapáry Péternek cenzust is

fizettek, illetve a házak száma alapján és a termények után is készpénzben kellett fizetniük a törököknek. MNL OL E 156 -a. – Fasc.060. – No.059. 8-9. 1651-ben például törökkel való összeccsapás kapcsán a Szapáry testvérek az ercsi és a rácz-szent-péteri jobbágyaik marháját hajtották el, válaszul arra, hogy a lakosok nem szolgáltatták be az adót. Ráth Károly: A Győr vármegyei hódoltságról, in, Toldy Ferenc (szerk.): *Magyar Történelmi Tár 1. sorozat 7. kötet*, Pest, A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya, 1860, 82. ↑

21. HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 066. – No. 030. 6. ↑

22. 1699-es datálással készült egy udvari konskripció, amely a Duna menti településeket térképezte fel. Ebben az összeírásban Besnyő faluként szerepel, lakosokat azonban – Ercsivel ellentétben – nem vesz lajstromba, így feltehetőleg az összeírás idején (18. század első évei, évtizedei) elnéptelenedett területről beszélhetünk. Az összeírás készítője feljegyezte, hogy a török időszakban 140 ház állt itt. AT-OeStA/FHKA AHK HF Ungarn VUG 42A-1. Fasz. 3. Nr. 65. p. 31. ↑

23. Hetényi: *Besnyő*, 154. ↑

24. HU-MNL-FML-IV.73. Acta Locorum (AL) Besnyő p. 12. ↑

25. Hasonló álláspontot képviselt a második tanút is: „[...] hogy elsőben a Duna mellett, hol a mostani Besnyői fogadó vagyon, az után kettős Halomnál az Hegyen, a kettős Halomnak egyikénél melly föl szélrűl vagyon harmadszor pedig killebb, hol most az Ercsi Lakosoknak szállásaik vagynak, volt az Besnyői Falu, és azt ez utóbít kis Besnyőnek, a kettős Halomnál levőt pedig Nagy Besnyőnek hívták [...]” HU-MNL-FML-IV.73. Acta Locorum (AL) Besnyő, p. 5–6. 1758-ban újabb tanúkihallgatást folytattak le Besnyő kapcsán, mert a Tőtősi família Széplak helyét kereste. Összesen öt tanút hallgattak ki három kérdésről: Ahol most az ercsi lakosok besnyői szállásaik vannak, az a területi Besnyő vagy Széplak? Volt-e ott a magyar katonaságnak kvártély? Állt-e templom, ahol most ercsi lakosok besnyői szállásai vannak? Az öt tanúból egyik sem igazolta, hogy ahol az ercsi lakosok besnyői szállásai vannak, azt valaha is Széplaknak nevezték volna. Ötből mind az öt tanú azt vallotta, hogy a szállásterületek helyén régen falu volt („Új-Besnyő”), de egyik szerint sem állt ott templom, hanem a katolikus rácok temploma az ún. „Régi Besnyőnél” volt, a kettős halomnál. HU-MNL-FML-IV.73. Acta Locorum (AL) Ivánca, p. 60–64. ↑

26. AT-OeStA/FHKA AHK HF Ungarn VUG 42A-1. Fasz. 3. Nr. 65. p. 31–32. ↑

27. A Szapáry család muraszombati kastélyáról részletesen ld.: Claude André Donatello – Cseh Géza – Pozsonyi József: *A muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család története*, Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Tiszántúli Történész Társaság, 2007, 43–48. ↑

28. Korizmics László kapcsán ld.: Demeter Zsófia: Emlékezés Korizmics Lászlóra, *Honismeret*, 25. évf., 2001/5, 40. ↑

29. Korizmics László – Benkő Dániel – Morócz István: *Mezei gazdaság könyve. I. kötet. Stephens*

Henry The Book of the Farm című munkája nyomán, Pest, Nyomtatott Herz Jánosnál, 1855, 349. ↑

30. Uo., 349. ↑

31. HU-MNL-FML-IV.72.c 43. doboz 6. számú irat ↑

32. HU-MNL-FML-IV.72.c 43. doboz 99. számú irat ↑

33. Feltehetőleg a szerződésben tizenkét éves periódusban határozták meg a bérbeadást. ↑

34. A táblázat nem tartalmazza a terményadókat. Készült az 1733. évi összeírás alapján HU-MNL-FML-IV.A. 73. Acta Locorum (AL) Ercsi, p. 17. ↑

35. HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 20. számú irat ↑

36. HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 21. számú irat ↑

37. HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 22. számú irat ↑

38. HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 23. számú irat ↑

39. HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 24. számú irat. A szerződéskötés után két évvel, 1775-ben Szűcs Pál meghalt és egy évekig elhúzódó vita vette kezdetét Szűcs Pál fia, Szűcs László és Szűcs Pál húgának férje, Pázmándy János között arról, hogy kit illet a bérleti jog, az ügy kivizsgálását Mária Terézia 1777-ben rendelte el. HU-MNL-FML-IV.72.c 43. doboz 16. számú irat. Végül Szűcs Pál fia, László maradt a besnyői gazdaságban, noha a Pázmándy Jánost támogató ercsi tiszttartó nem riadt károkozástól: „[...] Blondok vattok, miért szolgállyátok a Szűcs Lászlót, mert ezután a többi Marhátokat is el hajtom, és mind az Uratokat, mind magatokat Koldussá teszek.” HU-MNL-FML-IV.A. 73. Acta Locorum (AL) Besnyő, p. 42. ↑

40. „Sz. Mihály napján az másik felit pediglen jövő Sz. György napján Ercsi Cassámban bé fizetni, és azt jelentett Terminusokon hallasztás nélkül meg adni köteleztessék [...]” HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 20. számú irat ↑

41. „[...] Ercsi jószágomban jelesül penig annak Határi mellett valo Sz. Peteri és Besnyői Pusztaim egy darab marha járó plágát, mely tudni illik Baracskai Határ felül Loninger Mihály és Iváncsa felül Petrás Mártony Porciojának advicináltatik és azok között [...] adtam és engedtem arendába [...] Szűcs Pál Uramnak [...] Ezerket száz harmincs rhénus forintokért [...]” HU-MNL-FML-IV.A. 73. Acta Locorum (AL) Besnyő, p. 29. ↑

42. HU-MNL-FML-IV.72.c. 43. doboz, 99. számú irat ↑

43. Összesen 5650 pozsonyi mérő gabonát tároltak ekkor a padlásokon. ↑

44. Bár a pincékben tároltak bort is, szőlőtermesztést nem folytattak Besnyőn, erre nem utalnak az eszközök sem, ellenben a Petrások Tordason is árendáltak területet, ahol szőlőművelést folytattak. „Egy régi Préss-ház dűllő félben rongos tetőre, melyben egy régi gyalog préss vagyon helyeztetve, ugyegy uj Préssház mint egy 10 öles hoszára, négy öles pedig szélességire nézve [...] alatt kettős Pincze, mint egy tizen nyolc öles hosszú, kétt öles pedig szélességű [...]” HU-MNL-FML-IV.72.c. 35. doboz, 31-34. számú iratok ↑

45. HU-MNL-FML-IV.72.c. 35. doboz, 34-35. számú iratok ↑

46. HU-MNL-FML-IV.72.c. 35. doboz, 100. számú irat. Petrás János címeres nemeslevelét 1760-ban hirdették ki, fiai (János, András és Márton) nemességvitató pere 1785-ben ért véget számukra kedvező ítélettel. Schneider Miklós: *Fejérmegyei nemes családok*, Székesfehérvár, Csitáry G. Jenő könyvnyomdája, 1935, 172. ↑
47. Az első katonai felmérés digitalizált térképanyaga megtalálható a www.mapire.eu weboldalon; „Fölső Besenyű és Also Besenyű” puszták jól láthatók a Duna vonalától keletre az alábbi rákereséssel:
<https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2074618.558457768%2C5964577.30957929%2C2110830.60060787%2C5976988.772047097> (Letöltés: 2022. augusztus 17.) Ha figyelembe vesszük Petrás Pál ingatlan javait és a térképen feltüntetett épületek számát, akkor valószínűbbnek tűnik, hogy Felső-Besnyőn vagy legalábbis Felső-Besnyő központtal vezette birtokát. ↑
48. HU-MNL-FML-IV.72.c. 35. doboz, 110. számú irat ↑
49. HU-MNL-FML-XII. 18., 2. számú irat ↑
50. „[...] in dicto Praedio Alsó-Besnyő quod pluribus Annis Arenda titulo tenueram, inde vero ab Anno 1803 titulo Pignoris possederam, per me proaccendente indefessa industria mea procuratam esse [...]” HU-MNL-FML-XII. 18., 2. számú irat ↑
51. HU-MNL-FML-XII. 18., 2. számú irat ↑
52. A testamentum alapján a pusztát Petrás András fia, a birtokkezelésben jártas, helyi viszonyokat jól ismerő Petrás Márton kapta árendába négy évre annak fejében, hogy édesapját idős kora miatt ellátja. Ez a szerződés nem befolyásolta a Szapáryval kötött szerződést. „Ne hogy azon arendatitius Contractus, melyet N. M. Gróf Szapáry János Ő Excellentiájával Besnyői pusztá eránt kötöttem, ezen változás által valamiben megsértődjék, akarom ugyan, hogy ezen megjedzett esztendők alatt tőlem ajánlott mód szerint Haszonvívője légyen Besnyői Pusztának Márton fiam, melyre is magamat lekötölezem, jussomnak azonban főm-tartására minden támadható ellenvetésekben engemet Márton fiam az Pusztának régi mód szerint való arendatitius birtokosának vallani, és tartani köteles légyen, mint Magam, mint Maga, 's mint többi Gyermekeim bátorságára.” HU-MNL-FML-XII. 18., 1. számú irat. Petrás András végül még 1821-ben is Alsó-Besnyő árendátoraként szerepel a nemesi összeírásokban, Márton fiával kötött további szerződések nem maradtak fenn, így feltehetőleg csupán ebben a négy évben gazdálkodott Petrás Márton. ↑
53. Érdemes itt röviden utalni József nádor alcsúti mintagazdaságára, amely a szakirodalom szerint Lilien tanácsai alapján kezdett fejlődni. Az alcsúti uradalom hat, egymástól elkülönült és önmagában működő majorságból állt, de ezek a gazdaságok több év leforgása alatt váltak ténylegesen működőképessé. József nádor már 1819-ben megkapja a birtokot, de az acsai majort csak 1825-ben kezdi fejleszteni, míg az utolsót, a hatodik gazdaságot (bányavölgyi major) pedig 1836-ban állítják fel. E példa is jól mutatja, hogy a fejlesztéseket rövidtávon

nem lehetett megvalósítani. Török János: *Alcsúth gazdasági tekintetben*, Buda, A Magyar Királyi Egyetem, 1841, 20–22. ↑

54. Az ercsi római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvi kivonata, 1792-1824, pag. 84. 1798. 10. 18., www.familysearch.org (Letöltés: 2022. október 29.) ↑
55. „Eine fünfte Wirthschaft enthält 2700 Joch. Da diese Wirthschaft früher verpachtet war, und ich selbe erst seit zwei Jahren in eigene Administration genommen habe, konnte diese Wirthschaft bis jezt noch nicht nach meinem Sinne eingetheilt werden.” Emanuel Frhr. v. Bartenstein: *Reisebemerkungen über einige merkwürdige Landwirthschaften in Ungarn* In: Christian Karl André (szerk.): *Ökonomische Neuigkeiten und Verhandlungen*, 45. szám, 1823, 357. Fontos megjegyezni, hogy bár Bartenstein írásáról van szó, az ercsi uradalom működéséről szóló melléklet Lilien báró közlésében került a folyóiratba. ↑
56. Bartenstein: *Reisebemerkungen über einige merkwürdige Landwirthschaften in Ungarn*, 356. ↑
57. Uo., 357. Egy racionalizált birtok földesurának célja az volt, hogy minél magasabb hozamot érjen el a szemterméses gabonanövényekből, hiszen annak eladása a birtok egyik fő bevételi forrása volt, a napóleoni háborúk idején pedig az elsődleges. Nagyobb hozamot viszont csak akkor tudott elérni, ha növelte a takarmánynövények termesztését, ezzel pedig az állatállományt, ami lehetővé tette a szélesebb körű trágyázást, ami a föld humuszhányát pótolta. Az ún. holsteini rendszernek éppen az lényege, hogy a szemes növények rovasára történjen a takarmánynövények termesztése, de ez komoly anyagi ráfordítást és a gazdaság ideiglenes veszteségességét is jelenti. Török: *Alcsúth gazdasági tekintetben*, 24. ↑
58. Korizmicz-Benkő-Morócz: *Mezei gazdaság könyve*, 375. ↑
59. Uo., 374. ↑
60. A második katonai felmérés digitalizált térképanyaga megtalálható a www.mapire.eu weboldalon; Felső-Besnyő belmajorában elrendezett épületek jól láthatóak az alábbi rákereséssel:
<https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/?layers=5&bbox=2085612.9753307684%2C5972427.57301931%2C2093156.3545596616%2C5975155.419466238> (Letöltés: 2022. október 30.) ↑
61. Bartenstein: *Reisebemerkungen über einige merkwürdige Landwirthschaften in Ungarn*, 358. ↑
62. Kállay István: *A magyarországi birtokkormányzat 1711-1848*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980, 121. ↑
63. Közgyűlési iratok HU-MNL-FML-IV.3.c 1823. 3. 182. ↑
64. Bartenstein: *Reisebemerkungen über einige merkwürdige Landwirthschaften in Ungarn*, 358. ↑
65. Kállay: *A magyarországi birtokkormányzat 1711-1848*, 126. ↑

66. Kállay: A magyarországi birtokkormányzat 1711-1848, 123-124. ↑